

Archiv bezpečnostních složek a jeho edukační potenciál

LENKA HANOVSKÁ

Dne 20. června 2019 se Archiv bezpečnostních složek (ABS) otevřel veřejnosti v rámci dne otevřených dveří. Zpravidla badatelsky zaměřený a archivnictví věrní pracovníci připravili pro širokou veřejnost prohlídku jednotlivých oddělení a představili, jak se dnes pracuje s archiváliemi bezpečnostních složek z let 1948–1989, převážně Státní

bezpečnosti. Zájemci se seznámili se základy práce se spisy, nahlédli do restaurátorské dílny a navštívili digitalizační pracoviště a depozitář. Den otevřených dveří přilákal zhruba stovku návštěvníků. Ti se navíc mohli zaregistrovat do tzv. eBadatelný nebo se zeptat na konkrétní i obecné postupy práce zaměstnanců. Jednou z významných činností ABS

je vzdělávací činnost. Archiv nabízí vzdělávací programy určené převážně pro školy a spolupracuje v tomto směru i s dalšími subjekty (Ústavem pro studium totalitních režimů, organizací Post Bellum ad.). Následující text se zaměřuje na jeho edukační aktivity a přibližuje je prostřednictvím rozhovorů s klíčovými zaměstnanci, kteří se vzdělávání v Archivu věnují.

XENIE PENÍŽKOVÁ

Vedoucí Oddělení archivních fondů operativních svazků a vyšetřovacích spisů (1. oddělení). Kromě agendy tohoto oddělení má na starost rozdělování doručených žádostí o studium archivních materiálů a věnuje se také exkurzím po Archivu určeným pro školy a odbornou veřejnost.

Jaké jsou cíle dne otevřených dveří ABS?

Již od roku 2014 pořádáme dny otevřených dveří jednou ročně, vždy v červnu, u příležitosti Mezinárodního dne archivů. Cílem je ukázat veřejnosti, že Archiv je otevřenou institucí, v níž lze díky ojedinělé legislativě svobodně bádát. Potenciální i současní badatelé vidí, že požádat o archiválie z proveniencí bezpečnostních složek není tak komplikované, jak by se na první pohled mohlo zdát. Představujeme jim všechny činnosti, které zastáváme (zprístupňování a správu archiválií, digitalizaci, práci restaurátorského pracoviště ad.). A aby prohlídky nebyly nudné, vybereme každý rok nějaké historické téma a necháme

Xenie Penížková představuje písemnosti k činnosti Václava Havla

Foto: ABS

návštěvníky konkrétní období „zažít“ jak prostřednictvím dokumentů, tak s pomocí scének, které přímo v kancelářích zahrájí „naživo“ samotní archiváři. Troufám si tvrdit, že tato „living history“ má u našich hostů velký ohlas. Nezapomínáme samozřejmě ani na děti, pro které máme připravenou speciální dětskou trasu.

Věnuje se Archiv bezpečnostních složek vzdělávacím aktivitám i v průběhu roku?

Po celý rok je otevřen badatelské veřejnosti. Současně nabízíme vzdělávací programy pro základní, střední i vysoké školy, v nichž seznamujeme žáky a studenty s jednotlivými činnostmi a funkcemi Archivu, ale

Ukázka odkyselování archiválií na zařízení Neschen C500. Děti si mohly zkusit přepsat na stroji petici Několik vět.

Foto: ABS

samozřejmě i s tím, co zde máme uloženo. Debatujeme s nimi o totalitních režimech, o jejich úskalích a nebezpečí. V tomto směru spolupracujeme s Oddělením vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů. Ročně přivítáme i několik zahraničních návštěv. Zájemci o exkurze se více informací mohou dozvědět na našich webových stránkách <https://www.abscr.cz/nabizime/exkurze-v-archivu/>.

Jaký je zájem o programy ze strany škol?

Překvapuje mne, jak je vysoký. Archivy se většinou cílené edukační činnosti věnovat nemohou, což je velká škoda. Kolegové v jiných archivech samozřejmě také nabízejí exkurze, ale speciální edukační programy jsou stále hubbou budoucnosti. Loni jsme uvítali zhruba 65 návštěv. To, vzhledem k tomu, že vzdělávací činnost není primárně náplní naší práce, představuje docela vysoké číslo. Archiváři nejsou příliš zvyklí pracovat s dětmi, ale stále se v tomto směru učíme a zlepšujeme. Programy pro školy nás baví, cítíme, že mají velký smysl, a velmi rádi bychom tuto činnost dále posilovali. Jako první instituce svého druhu v České

republice náš Archiv také připravil speciální trasu pro příznivce geocachingu. Jmenuje se *Za historií s ABS*, byla spuštěna v červnu 2017 a zavede zájemce na různá místa v širším centru Prahy, která jsou spjatá s historií 20. století. V plánu jsou i další trasy. V současnosti připravujeme se vzdělávacím oddělením ÚSTR také letní školu pro učitele a další speciální edukační program pro školy.

Jak konkrétně prohlídky pro školy vypadají?

Momentálně zaznamenáváme největší zájem o exkurze v našem Archivu v rámci programu *Příběhy našich sousoedů*, který pořádá organizace Post Bellum. Žáci pod vedením svých učitelů sbírají vzpomínky pamětníků komunistického režimu (nebo druhé světové války) a sami tak vytvářejí takový vlastní „archív“. U nás pak poznávají, jak taková práce vypadá ve skutečnosti a na profesionální úrovni. Často mne překvapí zájem studentů i to, jak inteligentní otázky v oborech archivnictví i historie kladou.

Na úvod jim představíme síť archivů v České republice a postavení Archivu bezpečnostních složek

v jejím rámci. S pomocí otázek se postupně dostaneme k tomu, co představovaly totalitní režimy 20. století, co byly bezpečnostní složky dříve a čím jsou dnes, povíme si, co se „za komunismu“ smělo, a co bylo naopak zakázáno, které osoby byly režimem nepřátelské a také jak problematické je číst v našich dokumentech. Kritiku pramene si ukážeme na konkrétních archiváliích, a studenti se tak dozvědí, že ne vše, co se dočtou, se stalo přesně tak, jak je uvedeno, a že je důležité prameny porovnávat například i s dalšími archiváliemi a metodami, jako je třeba oral history. Samozřejmě si přitom prohlédnou i různá pracoviště.

Exkurzi je možné si objednat, ale jednotlivce po budovách, kam běžně není povolen přístup, neprovádíme (pro ty je určen den otevřených dveří). Často se nám ozývají i vysoké školy, v případech základních a středních škol apelujeme na učitele, aby k nám vodili žáky, kteří mají o téma skutečně zájem.

Máte nějakou vizi, jak by mohla edukační činnost ABS v budoucnu vypadat?

Ideálem do budoucna by mohly

být podobné programy, jako mají zahraniční archivy a je možné je vidět například na webových stránkách British Online Archives nebo NARA Washington. Tyto archivy nabízejí velmi detailně a současně poutavě zpracované materiály k tématům z různých historických období jak pro studenty a učitele, tak pro laickou veřejnost. Kromě toho mají například i počítačové programy s archivní či historickou tematikou. Archivní práce tohoto typu, respektive edukační archivní činnost pro nás představuje velkou inspiraci.

VÁCLAV SIXTA

Lektor Oddělení vzdělávání ÚSTR a historik se zaměřením na soudobé dějiny a jejich připomínání ve veřejném prostoru

Čím se na dni otevřených dveří podílí oddělení vzdělávání?

Jsmo rádi, že můžeme být hosty na dni otevřených dveří. V sekci vyhrazené pro Ústav pro studium totalitních režimů prezentujeme naši práci a jsme k dispozici veřejnosti. S ABS

Restaurátorské pracoviště

Foto: ABS

Lektor Václav Sixta během prezentace

Foto: ABS

však spolupracujeme dlouhodobě na poli edukace.

Jaký je zde zájem o činnost oddělení?

Rozhodně není zanedbatelný. Z každé skupiny nás osloví několik zájemců. S Polskou tiskovou kanceláří jsem před chvílí hovořil o tom, jak se v České republice učí dějepis a jak se školy zaměřují na připomínku různých výročí. Probírali jsme princip multiperspektivity a připomínali význam rodinné paměti ve vzdělávacím procesu.

Lidé mají také zájem o konkrétní materiály z naší produkce, například o materiál týkající se mnichovské dohody nebo o *Dějepisné sešity* věnované příběhu kněze Josefa Toufara. Klíčové osobnosti a události budí zájem i z didaktické perspektivy. Mnoho rodičů si vzalo materiály pro učitele svých dětí.

Nakolik je činnost oddělení vzdělávání provázána s činností Archivu bezpečnostních složek?

Společně jsme vytvořili a vedeme edukační program zaměřený na práci s archiváliemi, které jsou zde uloženy. Připravujeme i druhý program,

zaměřený na reflexi dobové ideologie. Spolu s kolegyněmi z Archivu aktuálně chystáme workshop pro učitele na naši letní školu. V budoucnu bychom rádi poskytovali ucelenou nabídku programů v archivu pro školy. Programy by mohli vést lektori nejen od nás, ale také z ABS. Myslím, že v oblasti vzdělávání může být tato instituce příkladem pro další archivy.

Jak konkrétně vypadá vámi vedený vzdělávací program?

Materiály, které používáme, dokumentují vybraný případ z roku 1974. Jedná se o zatčení a následně soudní proces vedoucí k uvěznění několika umělců, kteří se na křesťanské pouti na Hostýně rozhodli sehrát loutkové divadlo. Během představení zaznělo mimo jiné několik replik kritizujících okupaci z roku 1968. Jedná se z dnešního pohledu o poměrně absurdní situaci, kdy se parta mladých lidí rozhodne zahrát divadlo a následně je za to perzekvována. Žáci mají na základě studia pořizovaných fotografií a částečně i textů - z výslechů a soudních procesů - za úkol celý případ rekonstruovat. Rozplétají příběh a současně se učí pracovat

s archiváliemi tak, aby jim porozuměli a aby dokázali klást adekvátní otázky a vyvozovat z nich relevantní závěry pro historické poznání.

Je o program zájem?

Za školní rok 2018–2019 se v Archivu uskutečnilo 65 prohlídek, z toho třetina zahrnovala edukační program. Akcí pořádaných Oddělením vzdělávání ÚSTR bylo 20–25. Většinou na prohlídky chodí vyšší ročníky základních škol, střední školy, ale občas také studenti vysokých škol, zejména z pedagogické fakulty nebo studenti archivnictví. Pokud má někdo zájem, snažíme se ukazovat, jak taková edukace v archivu může vypadat. Spolupráci mezi školami a archivy budeme i nadále podporovat.

Jaké edukační principy v programu uplatňujete?

Klíčová je práce s pramenem. Žáci mají k dispozici přímo prameny (fotografie, archiválie), není tu žádná výkladová část, a musí být v několika krocích schopni sestavit z archiválií příběh, na který si mohou utvořit názor a zhodnotit jej. Příběh sledují očima několika postav, respektive mají na základě fotografií usuzovat, o jaké postavy a perspektivy jde. Učí se dívat na událost očima různých aktérů – příslušníků StB, uvězněných umělců nebo publika. Jde tedy o rozvíjení interpretačních dovedností a schopností multiperspektivy. Současně rozkrýváme příběh o tom, jak se takové fotografie dostanou do archivu. Některé vypadají, jako by byly z výletu, účastníci na nich pózují, smějí se do objektivu, jiné jsou evidentně tajné, pořízené skrytým fotoaparátem StB. Studenti během práce s fotografiemi zjišťují, co se odehrálo a proč celý příběh vlastně skončil v archivu. Kladou si otázky, přičemž mnoho jich zůstává nezodpovězených. Důležitá je také schopnost formulovat vlastní názory a diskutovat o nich.

Vznikají při rekonstrukci příběhu na základě fotografií také nějaké kontroverze?

Téměř vždy. Často se spontánně roz-

„Herci“ (archiváři ABS) ve scénce „Václav Havel oznamuje StB nalezení odposlechu ve svém bytě“

Foto: ABS

vine diskuse o tom, do jaké míry byla akce herců na Hostýně připravená. Spory vznikají hlavně ohledně motivace aktérů. Často se do úvah a do následné diskuse studentů promítají jejich představy o minulosti. Program jim dává příležitost konfrontovat své vidění s originálními archiváliemi.

Co je při takové diskusi vaším úkolem?

Snažím se vždy poukazovat na konkrétní prameny a usměrňovat diskusi tak, aby se od nich nevzdalovala. Držíme se toho, co lze vyčíst z dokumentů. Ale současně poukazují na to, jak ne-

snadné je získat ověřené informace. Připomínám, že pracujeme s materiály Státní bezpečnosti, a proto je potřeba k nim přistupovat s maximální obezřetností. Diskuse se často stočí k tomu, do jaké míry se dozvídáme o práci StB a do jaké o skutečnosti samotné.

Je program přístupný také zahraničnímu publiku?

V současnosti je naše prohlídka pouze v českém jazyce, nicméně chystáme překlady edukačních materiálů a doufáme, že od letošního září budeme moci nabízet i exkurze v angličtině.